

КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА РЕЦЕПТИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ ЗА В. ЛИПИНСЬКИМ

Віктор РЄЗНИК (Київ), Віктор ФІЛОРЕТОВ (Кіровоград)

Стаття присвячена політичним поглядам В. Липинського. Зокрема, автор у роботі розглядає наукову спадщину відомого українського мислителя, що стосується способів подальшого розвитку української державності в першій половині XIX ст.

The political views of V. Lupunskogo are considered in the article. The author analyses the scientific heritage of the famous Ukrainian philosopher, which deals with the ways of further development of Ukrainian state system in the first half of the XIX century.

У першій половині XX століття українська ідея мала свою класократичну версію. Її автором став видатний мислитель В'ячеслав Липинський.

Слід відзначити, що коли всі були федералістами, соціалістами та націоналістами, Липинський виступає як самостійник і монархіст. Його політичні ідеї та переконання суперечили духові часу, творили образ романтика-утопіста, політика-ізгоя, який захищає монархію. Тоді як “прогресисти” висловлювалися за демократію та республіку, він оживляє такі поняття, як лицарська честь і гідність, коли на слуху в усіх були доцільність і

утилітаризм, коли скрізь точилися розмови про свободу й рівність, він обстоював ієрархічну структуру суспільства.

Така позиція лицаря від політики призводила до того, що Липинський часто опинявся в політичній ізоляції, не знаходячи спільної мови із соціалістами, націоналістами або комуністами. Він гостро переживав невідповідність свого світогляду з модними на той час ідеями політичного істеблішменту, “потойбічність” і “нереалістичність” своїх ідеалів, ідентифікуючи себе із Дон-Кіхотом у політиці.

Поняття території є центральним у вченні Липинського про націю. До нього панувала думка, започаткована ще Геродотом, про націю як певну мовну групу, націоналізм сприймався як лінгвістичний політичний рух. Липинський, навпаки, вважав, що усвідомлення власної території і прагнення мати на ній власну державу є чинником, який спрямовує національний рух. Націоналізм і соціалізм – це не ідеологія території, а ідеологія громади, це почуття людей одного класу, одної віри, навіть якщо вони живуть на іншій території. Така екстериторіальна ідеологія є руйнівною для нації, що створює нову державність, оскільки вона призводить до протиставлення і боротьби різних етнічних груп і класів, що населяють цю територію.

У “Листах до братів-хліборобів” В.Липинський аналізує причини, які призвели до знищення української державності в формі УНР та гетьманщини. Особлива увага при цьому надається висвітленню ролі української інтелігенції в державотворчих та руйнівних процесах тієї доби, а насамперед – оцінки різних форм державного устрою, що практикувались у тогочасній Україні. Він підкреслює: “Українська демократична інтелігенція, що творила головні кадри так званого свідомого українства в часах передвоєнних і належала до всяких так званих вільних російських професій, себе в ролі будівничих української держави, збудованої якимись іншими українськими класами, абсолютно уявити не могла і тому ідея своєї була їй як не ворожа, то в найкращім разі абсолютно чужа. Натомість, хотіла вона використати виключно для себе одиноку роллю, до якої вона по природі своїй почувала себе здатною, – роллю посередників між російською державою й українськими народними масами, яких перші прояви національної свідомості вона намагалась у тій цілі всіма силами опанувати” [1, 36].

Політик з історичним сумом констатує: “Побили ми себе самі. Ідеї, віри, легенди про одну-єдину, всіх Українців об’єднуючу вільну й незалежну Україну провідники нації не створили, за таку ідею не боролись і тому, розуміється, така Україна здійснитись, прибрати реальні живи форми не змогла” [1, 16]. 1920 р. він напрочуд точно окреслив загальну соціально-психологічну атмосферу, яка супроводжувала кризу української державності періоду національно-визвольних змагань у 1917–1918 рр.: “Соціяльна пролетарська революція для збудування нового соціального ладу, або всенациональна-всекласова революція для збудування спільної й усім класам потрібної держави і нації, – справедливо зазначив він. – Все, що всередині, це політично й економічно: грабіж, а ідеологічно: фарисейство й деморалізація. Тільки на ідейно й морально чистих підставах може народитись нова творча українська віра” [1, 17].

Які ж рецепти для подолання перманентної для України кризи державності залишив нам В.Липинський? Передусім він радить змінити методи державного будівництва: “Історія наша вже сотні разів нас навчила, що наша демократія, всі оці канцеляристи і писарі по фаху... на одне були тільки здатні: знищити власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу... Але збудувати щось нового, свого на тім порожнім місці українська демократія ніколи не змогла. Не тому, розуміється, що між нею не було людей, які по своїй індивідуальній вартості не змогли б місце старої вирізаної аристократії зайняти, а тому, що дух між ними панував руйнуючий, завидючий, зловбий, а разом із тим облесливий, брехливий і рабський. Тому, що всі ці, поодиночі іноді й гарні, здібні й чесні люди всі разом творили руйнуюче тіло, якому на ім’я – демократія” [1, 36].

Тут маємо справу з емоціями послідовного державника стосовно руйницької діяльності доморощених демократів. І В.Липинський, і його однодумці робили марні спроби співпрацювати з Центральною радою, допомагати їй будувати нову Україну. Більше того, В.Липинський уважав найліпшим для нашого народу скористатися в цьому будівництві цивілізаційним досвідом справді демократичної країни – США. Застерігаючи від культивування соціалістичних та націоналістичних настроїв у суспільстві, у тих же “Листах” він писав: “Цементом політичним, спаюючим місцевих українських людей в боротьбі за власну державу, ми хочемо мати патріотизм – любов до спільної Батьківщини, а не Ваш соціалізм. – зненависть місцевих “Українців” до місцевих “не-Українців”... Тільки тоді, коли державники українські всіх місцевих класів і всіх місцевих націй переможуть агентів, яких метрополії мають на Україні теж у всіх місцевих класах і всіх місцевих націях (також у “нації українській”) – зможе повстати Держава Українська. І тільки в Українській Державі – тільки в процесі співжиття мешканців України на одмежованій державно території – може витворитись з них Українська Нація. Так, наприклад, як повстає, на наших очах Американська Нація з процесу співжиття різних націй і різних класів на території Сполучених Держав” [1, 16].

Природно тому, що з таких самих позицій оцінював він діяльність соціалістів та націоналістів, нерідко ставлячи між ними знак рівняння. Ані перші, ані другі, вважав Липинський, ніколи не зможуть побудувати суверенну Україну. Обґрунтував він це твердження у такий спосіб: “Ви – соціалісти і націоналісти – творити Україну хочете... поділом горизонтальним. Ви хочете виділити “чужі” верхи від “українських” низів і винищити верхи низами. При чим Ви не різнитесь між собою не психікою, ні методом, ні темпераментом, а тільки словесним, зверхнім гаслом. Соціалісти хочуть знищити на Україні верхи низами під гаслом соціальним: “бий панів, бо вони буржуї”, а Ви – націоналісти – хочете зробити те саме, тільки під гаслом племенно-національним: “бий панів, бо вони не Українці”. І ціль та самісінька: владу на Україну при допомозі “соціалістичного” чи “націоналістичного” народу захватити в свої, інтелігентські руки. Тому то так легко з соціалістів Ви стаєте націоналістами і з націоналістів – “зміновіховцями”. І тому то одні і другі Ви засуджені як Українці на загибель. Придумати щось таке, щоб підняти масу і на її спині виплисти наверх – ось на що скеровані всі Ваші умови потуги. І тому Вас б’ють і завжди бити будуть. Тому не бачити Вам незалежної Вашої соціалістичної чи націоналістичної України. Її не здобуде Ваш соціалізм чи націоналізм, а дисципліна, організація і, головне, ублагоугодження Вас самих і провідників” [1, 16–17].

У цій перспективі В.Липинський аналізує роль українських зовнішньополітичних орієнтацій та їхнє співвідношення з внутрішньою політикою. “Орієнтацією серед політиків на Україні. – пише він, – (без огляду на їх національну приналежність) називається спосіб знайти собі поза межами України союзника, запевнити його в своїй безмежній відданості і, одержавши в той спосіб його ласкаву допомогу, захопити з цею допомогою владу над своїми земляками” [1, 65].

Цілком виразно їм пропонувався пріоритет внутрішньої політики над зовнішньою, пріоритет, такий звичайний для західних цивілізацій і такий незрозумілий в Україні: “Від об’єднання та зорганізування українського хліборобського класу залежить об’єднання та зорганізування цілої Української Нації” [1, 66–67]. Ця теза В. Липинського мала солідне підґрунтя у тогочасній дійсності. Всі інші соціальні верстви населення України не мали достатньо сил, щоб виконати об’єднвальну місію. Автор “Листів” вкрай точно визначив і одну з головних перешкод, які могли затримати подібний хід подій: “Тільки знищення приватної власності на землю може розвалити хліборобський клас, вийнявши з хліборобства його душу, усунувши момент творчості з праці хлібороба, що цією своєю індивідуальною працею перетворює, культивує свій власний участок землі. Тільки соціалізація землі може знищити нашу теперішню класову свідомість...” [1, 72]. Не важко побачити, що більшовики

потягли саме за цей кінець мотузки. Проте головними загрозами українській державності В.Липинський уважав такі форми суспільного устрою, як охлократія і демократія.

Вирішальне значення в житті кожної держави, за В.Липинським, надавалося діяльності провідної верстви – національній аристократії. Він пояснював, що вживає “слово аристократія для означення фактично правлячої в даний момент і в даній нації верстви, однаково – чи це буде англійський лорд, чи російський совнарком, чи якісь “вибрані народом” демократи” [1, 73]. З цієї позиції він тлумачить і охлократію, і демократію, спираючись при цьому значною мірою на Платона.

Охлократія, за В.Липинським, – “це метод організації такої нації, яка в процесі свого примітивного матеріального і расового розвитку, або під впливом попереднього матеріального і расового розкладу, ще не витворила міцно складених по способу своєї матеріальної продукції і своєму расовому спорідненню класів, і яка ділиться тільки на політично безформену, економічно і расово нездиференційовану юрбу (охлос, звідси: охлократія) та тих, що правлять цією безкласовою юрбою при допомозі своєї озброєної і міцно внутрі спаяної організації. Набирається оця правляча охлократична аристократія шляхом виучки, або з прийшовших ззовні кочовників, або з місцевих здекласованих і матеріально непродукуючих, расово і економічно неоднородних елементів” [1, 188].

Нарешті, демократія для нього “означає метод організації аристократії такої нації, яка під впливом неорганічного та хаотичного матеріального розвитку і під впливом своєї чи чужої колоніальної експанзії, класово і расово настільки вже перемішалась, що природне угруповання працюючих людей, якими являються фізично, духовно і матеріально споріднені класи, вже серед неї розпались; де вибився на верх расово неусталений і психічно не зрівноважений тип мішанця-метиса, та, замість поділу на органічно спаяні класи, появився хаотичний конгломерат демократично “рівних” індивідумів-одиниць, взаємно собі зовні чужих, взаємно себе ненавидячих, і зв’язаних в одне національне ціле, тими останками національної і державної організації, що була витворилась під пануванням колишньої, розложеної демократією, класократичної чи охлократичної аристократії” [1, 191–192].

Найбільш оптимальною Липинський уважав “класократичну” форму державного устрою, за якого інститут влади формується з кращих представників кожного класу на основі виборчо-професійних спілок. Усі відносини між державою і суспільством регулюються законом. Під ним вчений розумів загальні “обов’язуючі поняття про громадську правду і неправду, про громадське добро і зло... В основі закону лежить взаємне обмеження права... тих, хто править, правом тих, ким правлять, і навпаки” [1, 385]. Запропонована ним система допускає такі суттєві елементи демократії, як свобода економічної, культурної, політичної самодіяльності, свобода критики й опозиції. Однак, як слушно відзначають дослідники творчості В.Липинського, форма політичного режиму, який він вважав оптимальним, з сучасного погляду можна охарактеризувати як “авторитаризм”. Цю форму вчений вважав універсальною для будь-яких країн перехідного типу й тому – найактуальнішою для України [2, 162–163].

Безперечно, узагальнення автора “Листів” стосувалися насамперед України. Він мав відвагу першим піти проти й досі модних націонал-патріотичних легенд, про ледь не “одвічність української нації”, довести, що до її становлення просто небезпечно бундючитися своєю “древністю”, а натомість нічого не робити для створення привабливої для продукувальних верств суспільства нації і держави. Історична місія України, за В. Липинським, полягає у тому, щоб стати синтезатором західних європейських та східних еліністично-візантійських культур. Реалізацією цього надзвичайно складного завдання Українська держава започаткувала б нову історичну епоху на сході Європи й забезпечила щасливіше життя не тільки для себе самої, але й для всіх сусідніх народів. Цю ідею автор “Листів” називав “українським месіанізмом” [1, 192].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919-1926 рр. – Відень, 1926.
2. Приходько Сергій. Модель політичної системи В. Липинського // В'ячеслав Липинський в історії України. – К., 2002.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Резник Віктор Віталійович – пошукач Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

Наукові інтереси: історія ліберально-консервативної думки України початку ХХ століття.

Філоретов Віктор Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: зовнішня політика ФРН, Туреччини після Другої світової війни.